

Oriol
Bartomeus

EL TERRATRÈMOL SILENCIÓS

Relleu generacional i transformació
del comportament electoral a Catalunya

© 2018, Oriol Bartomeus Bayés

© d'aquesta edició:

Eumo Editorial. C. Doctor Junyent, 1. 08500 Vic
www.eumoeditorial.com - eumoeditorial@eumoeditorial.com
—Eumo és l'editorial de la UVic-UCC—

Primera edició: març de 2018

Disseny de la col·lecció i la coberta: Xavi Simó
Motiu de coberta a partir d'una fotografia de Robert Ramos
Maquetació: questions.cat

Imprès a Romanyà Valls

Dipòsit legal: B 5003-2018
ISBN: 978-84-9766-622-0

ÍNDEX

1. Introducció	9
2. La transformació del comportament electoral a Catalunya	17
L'etapa clàssica (1982-1999).....	19
L'abstenció diferencial.....	21
El vot dual.....	26
Primers moviments de plaques. L'ascens d'Aznar (1995-1996)...	28
L'any que quasi ho canvia tot. Maragall i el 1999.....	32
El canvi a Catalunya i a Espanya (2003-2004)	35
Els anys de l'Estatut (2006-2008).....	38
La crisi i el retorn de les dretes (2010-2011)	43
La consolidació del terratrèmol (2014-2015)	48
Noves rèpliques en un escenari transformat.....	53
3. Les generacions a la Catalunya contemporània	61
El problema de les generacions.....	62
L'estudi de les generacions a Catalunya	70
Una tipologia de les generacions catalanes.....	72
La trajectòria de les generacions.....	77
La generació de la Guerra Civil.....	78
La generació de la postguerra	78
La generació del <i>desarrollo</i>	79
La generació de la democràcia.....	80
La magnitud del relleu generacional	81
Els indicadors del canvi generacional	85
Lloc de naixement / origen familiar	86
Coneixement del català.....	88
Nivell acadèmic	90
Situació laboral	91
Sentiment religiós.....	93

Valors polítics de les generacions	93
Interès per la política i discussió sobre política	94
Satisfacció amb la democràcia.....	96
Valoració de les institucions	98
Autoubicació en els eixos ideològics	98
Preferència de relació entre Catalunya i Espanya	100
Simpatia per partit polític	101
Els perfils de les generacions.....	103
4. La influència del relleu generacional en la transformació del comportament electoral a Catalunya	107
Dues hipòtesis: vots a partits i volatilitat	113
Les generacions noves voten menys els partits dominants que les generacions antigues	118
Les generacions noves tenen un comportament electoral menys estable.....	130
Les generacions noves no segueixen un patró estable	131
de participació/abstenció	131
Les generacions noves canvien les preferències de vot	140
amb més facilitat	140
Les generacions noves decideixen el vot més a prop	146
del dia de les eleccions	146
Les generacions noves decideixen el seu vot sobre la base d'elements més conjunturals	150
5. Conclusions: l'emergència d'un nou elector	155
L'herència de la Transició	161
El nou elector	165
El futur.....	175
Epíleg. Gener de 2018	183
Bibliografia	197

1. INTRODUCCIÓ

Cada generación humana lleva en sí todas las anteriores y es como un escorzo de la historia universal. Y en el mismo sentido es preciso reconocer que el pasado es presente, somos su resumen, que nuestro presente está hecho con la materia de ese pasado.

José ORTEGA Y GASSET. *En torno a Galileo*

El títol d'aquest llibre, *El terratrèmol silenciós*, remet a les forces tel·lúriques de la natura, a un fenomen independent de la voluntat i l'acció humanes. Al meu entendre, aquesta naturalesa geològica és el que millor defineix el relleu generacional, que és aliè a la voluntat humana i té una cadència (i això és fonamental) lenta, gairebé imperceptible a ulls dels éssers humans, com el moviment de les plaques continentals que formen l'escorça terrestre.

Al llarg del desenvolupament d'aquesta obra he pensat en la geologia com la disciplina més indicada per entendre el paper que té el relleu generacional en la transformació del capteniment humà. No és una revolució, un esclat sorprenent. Ben al contrari, es tracta d'un procés lent, que va fent via a poc a poc però de forma irremissible. D'aquí ve la segona noció del títol: *silenciós*. És una contradicció. Un terratrèmol que alhora és silenciós; una modificació dramàtica de les condicions, del context, del territori, però que, a diferència dels terratrèmols convencionals, es produeix de manera silenciosa, sense que ningú no ho noti fins que ja s'ha produït, fins que les conseqüències del moviment tectònic són evidents.

D'aquesta manera, el relleu generacional actuaria com una força natural contínua i sigil·losa, una remor de fons que no se

sent fins que els estralls són evidents, un moviment que acompanya el nostre viure de manera tan consubstancial que no som conscients de la seva presència, de la seva actuació, fins que ens adonem que el paisatge ha canviat, que el que era normal fins fa poc ha desaparegut i ha estat reemplaçat per quelcom nou, diferent. L'efecte d'un terratrèmol lent però demolidor, silenciós i alhora implacable.

La noció primigènia d'aquest llibre neix d'una troballa quasi casual, d'una espurna que fou capaç d'engegar el mecanisme que va anar donant cos a aquestes pàgines. Des que vaig llicenciar-me, a mitjan dècada dels noranta, i vaig tenir la gran sort de començar a treballar amb Isidre Molas a l'Institut de Ciències Polítiques i Socials (ICPS), l'estudi del comportament electoral a Catalunya i la seva transformació ha estat el centre del meu interès científic. D'aleshores ençà he dedicat el meu treball principalment a l'anàlisi del comportament dels electors catalans, prenent com a referent la ingent obra de l'acadèmia sobre el tema i alhora estudiant l'encaix de les hipòtesis plantejades amb les tendències noves que han anat apareixent al llarg d'aquests vint anys.

Així doncs, l'elecció del cas català ve de forma natural. A més de ser el meu camp d'estudi, Catalunya és un exemple ric per a un politòleg, ja que es tracta d'un sistema autònom i alhora incardinat en un altre, amb unes característiques particulars que el fan especialment llaminer per a l'estudi dels fenòmens polítics.

D'altra banda, en els últims anys s'ha produït una transformació profunda del que havíem conegut com el model català de comportament electoral. No és un fenomen exclusiu de Catalunya. Precisament, la transformació i el canvi en el comportament electoral i en els sistemes polítics són la norma en els últims anys arreu d'Europa. Per aquest fet, perquè el cas català no és aliè a una dinàmica general, em sembla que el seu estudi és interessant com a cas específic susceptible de comparació amb els altres casos de l'entorn europeu (no diguem ja amb el cas espanyol, del qual el cas català forma part). En aquest sentit, entenc aquest llibre com una peça d'un treball més general i col·lectiu, com una aportació a un treball necessari que hem de fer entre tots per explicar què està passant en el nostre món europeu.

Aquesta idea de transformació, de modificació dels elements que conformen la manera particular en la qual els catalans s'expressen electoralment, s'ha anat afermant al compàs de l'esdevenir electoral dels darrers deu anys, en els quals tant els resultats electorals com les dades demoscòpiques anaven indicant que existia un canvi profund en el capteniment electoral dels catalans, visible sense cap mena de dubte. La modesta transformació del paisatge polític català que s'albirava a principis de segle és avui un procés de mutació que no es pot eludir. Els elements definitoris del sistema estable dels anys vuitanta i noranta s'han vist afeblits fins a pràcticament desaparèixer, i el cicle electoral iniciat a la primavera de 2015 ha reblat aquest procés. Els elements de transformació són massa nombrosos per fer-ne una cita exhaustiva, però tanmateix es poden anomenar els més cridaners: la distància en vot entre els dos partits amb més suport i la resta ha minvat significativament, han aparegut noves formacions amb capacitat d'assolir representació parlamentària, el relleu puntual entre el Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC) i Convergència i Unió (CiU) com a partits més votats en funció del tipus d'eleccions s'ha afeblit i en alguns casos ha desaparegut. La conclusió a la qual es pot arribar és que en l'última dècada s'ha anat esberlant de forma evident l'arquitectura estable que havia mostrat el comportament electoral a Catalunya durant els primers vint-i-cinc anys de democràcia recuperada.

La constatació d'aquest canvi profund en el comportament electoral dels catalans ha fet que, des de fa temps, donés voltes als possibles factors que podrien explicar-lo. Així, mentre preparava una classe, com aquell qui diu em vaig topar amb un gràfic que fou tota una revelació. El gràfic exposava el pes de les diferents cohorts en l'electorat català al llarg de la sèrie històrica de sondeigs de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials. De 1991 a 2005 el percentatge d'electors nascuts abans de 1960 s'havia anat afeblint de forma continuada, mentre creixia en direcció inversa el percentatge dels nascuts després de 1960. El resultat d'ambdós moviments coincidents era que a mitjan primera dècada del segle, els nascuts després de 1960 ja eren més que els nascuts abans d'aquest any, i el seu avantatge havia anat creixent any rere any fins que el 2015 els primers

representaven el 60 % de tots els electors de Catalunya, i els segons, un 40 %.

En resum, el gràfic mostrava clarament que s'havia produït un relleu generacional en l'electorat català. El fenomen no té res d'especial en termes demogràfics. El relleu d'unes generacions per unes altres es produeix de manera contínua en la societat, i per tant en el cens. Ara bé, el que mostrava el gràfic tenia un significat polític important, ja que els nascuts abans de 1960 eren la generació que havia participat en la Transició a la democràcia com a individus adults, ja que el col·lectiu tenia quinze anys o més en el moment de la mort de Franco. Els nascuts després de 1960, en canvi, no havien participat activament en el procés de la Transició, ni com a actors ni com a espectadors adults, de manera que, com a molt, guardaven del període un record d'infant.

La pregunta es feia evident a la vista de les dades: aquest relleu generacional, que tenia el punt culminant precisament el 2005, ¿podia tenir un paper en la transformació del comportament electoral a Catalunya que jo havia estat observant al llarg de la meua vida acadèmica i de recerca? És a dir, ¿podia ser que els canvis que s'havien anat produint en l'escenari electoral català, que posaven de manifest que l'electorat ja no es comportava de la mateixa manera que s'havia comportat en els primers vint-i-cinc anys de represa democràtica, s'expliquessin no tant (o no només) per la mutació del capteniment dels electors sinó per l'aparició d'un nou contingent d'electors, que havien substituït un contingent més antic, que anava desapareixent?

Aquesta és la pregunta fundacional d'aquest llibre, el punt de partida d'aquestes pàgines i la qüestió que volen resoldre. Per respondre aquesta pregunta caldrà fer un tall transversal del cens electoral català, que permetrà veure'n la composició en estrats generacionals en un cert moment i que compararem amb aquests mateixos estrats al llarg d'una sèrie temporal; això permetrà donar a aquesta visió transversal una perspectiva longitudinal, de manera que no només es podrà observar la composició del cens en un cert moment, sinó també les variacions d'aquesta composició al llarg del temps.

En aquest sentit, la composició generacional del cens es pot entendre (altre cop) amb una lògica geològica, com si ca-

dascuna de les generacions que componen una societat fos el sediment deixat per un moment particular de la història, que s'aferma damunt de sediments previs i que al seu torn veu com se li sumen al damunt nous sediments. La societat, així concebuda, té la forma d'un terreny format per estrats diferenciats, visibles a l'ull, que representen moments diferents que es van acumulant a mesura que va passant el temps. D'aquí ve la importància d'entendre una doble qualitat del temps. Per una banda, el temps passa, és un continu que no s'atura mai. Però, alhora, el temps se solidifica, marca amb el seu segell particular les èpoques, i amb elles els individus que les viuen i que en formen part. Aquests individus, que van passant, mantenen al llarg de la vida aquest segell particular que els ha imprès el fet de viure en un temps determinat.

Aquesta idea del pas del temps i alhora de la permanència, del trànsit al llarg de la vida i de l'exclusivitat d'haver viscut en un moment concret, és el que hi ha al fons de la noció de relleu generacional. És per això que és possible veure els estrats geològics que el temps ha marcat en la societat i alhora l'acumulació d'estrats nous damunt dels vells. Perquè els individus no componen una massa amorfa, sinó que es poden ordenar en funció de l'època en què han viscut (com també poden ser ordenats per altres variables, com la classe social, el lloc de residència o el sexe). Aquesta ordenació no és només cronològica, en el sentit que els estrats no només es van dipositant els uns damunt dels altres per ordre d'aparició sobre la terra. Els estrats es distingeixen entre ells, cadascun té característiques diferenciades, i això els dona una coloració (seguint amb el símil geològic) distinta, de manera que és possible observar-los, resseguir-los, i fent-ho, inferir les condicions específiques del període en el qual van viure, i com aquestes condicions n'han definit la composició.

En el cas concret de les generacions, es parteix de la idea que és possible diferenciar els individus en funció de la pertinença a un grup definit pel període en el qual neixen i se socialitzen, en el sentit que aquest fet els ha imprès un perfil (un segell) diferent del d'aquells que els precedeixen i del d'aquells que els succeeixen. Així, el conjunt de la societat el formarien una sèrie de grups (d'estrats) definits pel moment en què van néi-

xer, moment que dotaria cadascun dels grups d'unes particularitats, que s'expressarien en tots els camps d'actuació d'aquests grups i es mantindrien al llarg de les seves vides. Entre aquests camps, el comportament electoral en seria un.

Aquests estrats generacionals estarien lligats per una mena de cadena generacional, de manera que no se succeïren els uns als altres sense més ni més, sinó que el context en el qual neixen uns condiciona d'alguna manera el context en el qual naixeran els següents. Així, l'acció d'una generació condiciona l'entorn en què neix i creix la següent, que al seu torn condicionarà l'entorn en què naixerà la següent. En part, doncs, cada nova generació és producte de l'anterior. Insistim en això de «en part», ja que cap generació humana en cap indret del món i en cap moment de la història no ha estat capaç de definir completament l'entorn en el qual viu.

La cadena generacional es mou gràcies al mecanisme del relleu generacional, que en part és biològic (les persones neixen i moren) però que té una significació històrica. Aquest moviment té una cadència lenta, com s'assenyalava al començament, de manera que els efectes només són visibles a llarg termini. És per això que l'estudi dels efectes del relleu generacional a Catalunya no compta amb una llarga tradició, sobretot en el camp de la ciència política. Això és així perquè l'estudi del comportament electoral a Catalunya només ha estat possible quan s'han produït eleccions, i aquestes han estat escadusseres i intermitents fins fa relativament poc. A més, el relleu generacional en particular no només necessita d'un període de temps llarg per ser estudiat, sinó que requereix continuïtat. I el cas català tot just ara comença a tenir la llargada i la continuïtat necessàries per poder-hi analitzar les possibles conseqüències del reemplaçament d'unes generacions per unes altres.

És per això que els últims anys la qüestió generacional s'ha posat de moda, perquè existeix un recorregut temporal prou llarg com per permetre la comparació entre diferents generacions, i alhora permet pressuposar l'existència d'un motor generacional en els canvis que s'observen en els darrers anys: des de l'aparició de nous partits fins a la qüestió independentista.

En aquest sentit, aquest llibre es pot inscriure en aquesta moda, i per fer-ho ha hagut d'avançar a les palpentos, sense guiar.

Aquestes pàgines volen contribuir a obrir camí en un terreny que tot just està desbrossat, no tant per les limitacions dels estudiosos, sinó per la manca fins fa ben poc temps del material necessari sobre el qual poder bastir un camp de recerca, que en altres indrets on la vida democràtica ha tingut una trajectòria més antiga, i més estable, ja compta amb diverses dècades de treball a l'esquena.

La idea de la influència del relleu generacional en el comportament electoral beu de la noció del comportament electoral com un fenomen entroncat en la societat. Pot semblar una obvietat, però el comportament electoral no es pot considerar un fenomen aïllat de l'evolució general de la societat al llarg del temps. És evident que en una recerca de ciència política aquest comportament ha de ser realçat per poder estudiar-lo a fons, se l'ha de destacar del conjunt d'elements que conformen els perfils dels individus. Ara bé, això no pot fer-nos perdre de vista que el comportament electoral és una expressió més d'aquests individus, una manera d'actuar particular, però estretament lligada a les vicissituds de la societat, com ho són totes les expressions humanes.

Així, la idea que glateix a la base d'aquest llibre és que el comportament electoral evoluciona al ritme que ho fa la societat, ni més ni menys. No n'és un cos estrany sinó que hi està inserit, de manera que en rep els efectes i, rebent-los, els converteix en acció. Així, quan s'observa la transformació de la manera com voten els electors de Catalunya s'està observant una part d'una transformació més àmplia, que afecta elements molt diversos, tan distants entre ells com la nupcialitat, els patrons de consum o la vida laboral. El comportament electoral és l'expressió particular d'uns canvis profunds que no es poden explicar només amb les eines de la ciència política, sinó que cal acudir a altres disciplines, com ara la demografia, la sociologia o la història.

L'estudi de la transformació del comportament electoral a Catalunya és també l'estudi de l'evolució d'un sistema polític dictatorial a un de democràtic; l'estudi de l'evolució d'un sistema econòmic autàrquic a un de consum de masses, d'un consum de necessitat a un de tria; l'evolució d'una societat fortament compartimentada a una de fluida, en què les fronteres es difuminen: fronteres entre classes socials, entre gèneres, entre

estadis vitals o entre tipus de temps (temps de feina, temps d'oci); fronteres que s'expressaven en elements tan evidents com el vestuari (faldilles per a les dones, pantalons per als homes, pantalons curts per als nens i llargs per als adults). També és l'estudi del canvi d'una societat en què l'oci ha passat de ser un fenomen compartit a un en procés d'individualització.

¿Poden votar igual els electors que han crescut en un entorn amb poca disponibilitat de productes que aquells que des de petits han tingut a la seva disposició iogurts de més de deu tipus al supermercat? O aquells que disposaven d'un sol canal de televisió que congregava la família sencera, que aquells que disposen de cent canals, televisió per internet i *smartphone* des de l'adolescència? O, més clarament, aquells electors socialitzats en un entorn de manca de democràcia que aquells que han nascut en un entorn d'eleccions lliures de cadència regular?

Tots aquests canvis s'haurien de traslladar, per força, al comportament electoral. En aquest sentit, el relleu generacional podria ser un dels mecanismes que impulsen aquesta transformació, de manera que el canvi en el comportament electoral, d'un vot estable i concentrat a un de més volàtil i esmicolat, respondria al reemplaçament d'unes cohorts antigues, socialitzades en un entorn amb un clar patró social dominant ben definit, per unes de noves, crescudes en un context de major fluïdesa i sense un clar patró dominant. El pes minvant de les primeres i el pes creixent de les segones durant els darrers vint-i-cinc anys aportarien un dels motors (no l'únic) d'aquest canvi en el comportament.

* * *

Aquest llibre té el seu origen en la meva tesi doctoral que, amb el títol «La influència del relleu generacional en la transformació del comportament electoral a Catalunya» i dirigida per Joan Botella i Corral, vaig defensar a la Facultat de Ciències Polítiques de la Universitat Autònoma de Barcelona el setembre de 2016, davant d'un tribunal format per Josep Maria Vallès i Casadevall (president), Jaume Magre Ferran i Joan Rodríguez Teruel. La tesi va obtenir una menció especial per part del jurat del premi Juan Linz, atorgat pel Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.